

УДК 94(477):323.264

ЮРІЙ ШАХІН,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Страйки 2002–2009 років в Україні: результати і перспективи

Анотація

У статті систематизовано і проаналізовано емпіричний матеріал, що характеризує розвиток страйкового руху в Україні впродовж 2002–2009 років. Як основне джерело даних використано матеріали Національної служби посередництва та примирення. Розглянуто динаміку страйкового руху за умов промислового піднесення та економічної кризи, що розпочалася 2008 року. Подано аналіз страйкового руху за галузями і формами власності. Залежно від характеру виробничих відносин і причин трудового конфлікту виокремлено чотири типи страйків, серед яких лише один можна вважати страйком у строгому розумінні. Показано назрівання перелому в характері страйкової боротьби напередодні кризи. Зроблено прогноз розвитку страйкової боротьби за умов поточної економічної кризи.

Ключові слова: статистика страйків, робітничий рух, промислове піднесення, псевдострайки, продуктивні та непродуктивні робітники, страйки передфордівського типу

Криза, в якій перебуває економіка України, вже спричинилася до значного погіршення умов праці і життя населення. На цьому ґрунті виникає закономірне питання: чи буде незадоволення таким становищем діставати вихід у протестах, і якщо так, то яких форм вони можуть набувати. Для цього потрібно простежити довготривалі тенденції в розвитку протестної активності громадян України.

Одна із форм такої активності — страйк. Серед проявів класової боротьби на економічному ґрунті вона традиційно вважається найбільш крайньою. Утім, серйозних досліджень страйкового руху в Україні останніми роками не проводили. У деяких аналітичних виданнях можна прочитати про нього

відверті фантазії, що викривають незнання реального становища (наприклад, нібито останніми роками страйки відбуваються переважно на приватних підприємствах) [Вишневський, 2009: с. 23]. Тому необхідно заповнити інформаційний вакуум навколо страйків. Почну зі стислої характеристики джерел, що проливають світло на проблему.

Передусім відомості про страйки збирає Держкомстат. Але, по-перше, ці відомості дуже неповні: так, у 2004 році він зафіксував лише чотири випадки [Статистичний щорічник України за 2004 рік, 2005: с. 419]. По-друге, від 2005-го Держкомстат змінив форму звітності щодо страйків і зовсім перестав відображати їх у своїх публікаціях. Таким чином, статистика Держкомстату придатна для розгляду страйків лише до 2004 року включно.

Починаючи від 2001 року свій незалежний облік страйків веде Національна служба посередництва та примирення (НСПП). Від 2002-го вона здійснює регулярні публікації відомостей про зареєстровані страйки і рік у рік поліпшує облік. Статистика НСПП публікується у виданні “Бюлетень Національної служби посередництва та примирення” і на офіційному сайті НСПП [Бюлетень НСПП; www.nspp.gov.ua]. Ці публікації являють собою більш-менш розгорнені стислі характеристики кожного страйку, що дає змогу взяти багато цінної інформації. Однак НСПП упродовж останніх років неодноразово змінювала підходи до публікації відомостей. Наприклад, для окремих років відсутні дані про кількість учасників, терміни проведення, причини й результати страйків, тоді як для інших років вони вказані. Підходи до публікації початкових відомостей могли змінюватися навіть упродовж одного календарного року (так, скажімо, було 2006-го), що незрідка створює проблему щодо зіставності їх. Зрештою, НСПП неодноразово змінювала критерії підрахунку: то рахували кількість підприємств, що страйкували, то кількість самих страйків, то брали до уваги наявність спільних для кількох підприємств колективних трудових спорів, то вирізняли в окремі страйки цехи одного заводу, які страйкували в різний час... До того ж, на відміну від Держкомстату, НСПП не фіксує збитків, що їх зазнають підприємства, які страйкують. Але в будь-якому разі НСПП вела і веде облік страйків краще за будь-кого. Її статистика інформативніша, ніж держкомстатівська. Тому в цій статті за основу взято відомості НСПП. Але виникає необхідність доповнити її відомостями з інших джерел.

Від 2009 року Федерація профспілок України (ФПУ) почала епізодично публікувати відомості про обліковані нею страйки. Від даних НСПП вони відрізняються за певними пунктами, проте охоплюють надто короткий відрізок часу, щоб їх можна було використовувати самостійно. Крім цього, є повідомлення у ЗМІ. Особливу цінність серед них становить Робітнича інформаційна служба (РІС) сайта “Робоча дія” [rdforum.narod.ru]. Її архів новин містить багату добірку відомостей про страйки від 2001 року, проте і він не дає вичерпної інформації. Багато страйків, описаних в інших ЗМІ, РІС у себе не відобразила. При зіставленні даних РІС і НСПП з’ясовується, що вони збігаються лише частково. Частина страйків, відстежених РІС, НСПП не врахувала, а нерідко НСПП повідомляє те, про що не знає ані РІС, ані інші ЗМІ.

Оскільки аналіз ЗМІ надзвичайно трудомісткий, вирішено було на цьому етапі обмежити розгляд лише тим переліком страйків, що дає НСПП, а інформацію ЗМІ використовувати суто як доповнення там, де НСПП не дає

характеристики тих чи інших параметрів згадуваного страйку. У зв'язку з тим, що докладна інформація про страйки з'являється в НСПП лише від 2002-го, пропонуване дослідження обмежене хронологічними рамками 2002–2009 років.

Подальше, більш повне дослідження страйків має включати в аналіз неопубліковані дані з архівів Держкомстату і НСПП, а також матеріали комплексного моніторингу ЗМІ та внутрішньої документації підприємств. Можливе також залучення усних свідчень. Таким чином, нинішнє дослідження не є завершеним і претендує лише на те, щоб визначити основні тенденції страйкового руху останніх восьми років і в першому наближенні упорядкувати сирий матеріал.

Із публікацій НСПП, по-перше, було виокремлено відомості про підприємства, де відбулися (за її термінологією) або страйки, або “припинення роботи”. По-друге, були виділені згадки про акції протесту без зазначення конкретної форми. Там, де інформація про страйк підтверджувалася повідомленнями ЗМІ, такі випадки теж узяті до уваги. Потім статистику НСПП було перегруповано за єдиним критерієм. Таким критерієм слугувала кількість підприємств-страйкарів. Зрештою виникла розбіжність між статистикою страйків НСПП і встановленою нами кількістю підприємств, що страйкували (див. табл. 1). Почасти це пояснюється відмінностями в методиці підрахунків, що впливає з різниці критеріїв, але частково — неповнотою опублікованих даних. Є підстави вважати, що не всі відомості про обліковані НСПП страйки відображені в її інформаційному бюлетені та на її сайті. Однак із таблиці 1 чітко видно, що незалежно від методик підрахунку страйкова активність мала тенденцію до зниження. Якби НСПП здійснювала ретельніший облік страйків на початку десятиліття, тенденція до зниження була би ще вираженішою. Неважко також помітити, що показник страйкової активності корелює зі зростанням ВВП і промислового виробництва. Виняток становлять лише два роки — 2008-й і 2005-й. У першому випадку розбіжність пояснюється тим, що різкий спад промислового виробництва розпочався лише в останньому кварталі 2008-го, і майже весь цей рік спостерігалось зростання виробництва. А реакція на кризу виявилася вже у статистиці 2009-го. Якщо за перші два квартали 2008-го зафіксовано страйки на 8 підприємствах, то за першу половину 2009 року — на 15.

Сплеск 2005 року є побічним продуктом “помаранчевої революції”. Статистика НСПП показує, що в першій половині року в областях, де населення симпатизує “помаранчевим”, різко збільшалося різноманітних мітингів, пікетів, “майданів”, інших акцій протесту і, зокрема, страйків. Збільшилася також кількість учасників таких акцій. Причому тут ідеться не про політичні виступи, а про протести, спричинені трудовими конфліктами. Схоже, під впливом перемоги “помаранчевої революції” класи трударів повірили, що здатні домогтися справедливості на загальнодержавному рівні, й вирішили випробувати свої сили тепер уже на місцевому. У синьо-білих регіонах, незважаючи на інші політичні преференції, піднесення страйкової активності теж спостерігалось. Утім, по всій Україні це піднесення не дістало жодної організаційної підтримки з боку ініціаторів “помаранчевої революції” і, швидко спалахнувши, так само швидко згасло у тому ж 2005 році.

Кількість страйків у 2002–2009 роках

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість страйків, за даними НСПП	49	45	32	24	57	32	24	13	...
Кількість підприємств-страйкарів, за нашим розрахунком	...	131	47	33	43	28	24	13	21
У т.ч. у I кварталі	...	4	17	9	14	6	11	6	5
У т.ч. у II кварталі	...	6	14	18	16	13	3	2	12
У т.ч. у III кварталі	...	5	7	5	8	9	9	2	6
У т.ч. у IV кварталі	...	117*	15	3	9	4	3	3	3
Темпи приросту промислового виробництва (щодо минулого року), %	114,2	107	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	78,1
Темпи приросту ВВП на душу населення (щодо минулого року), %	111,1	106,3	110,5	113	103,5	108,1	108,6	102,6	84,1

* У поквартальному розподілі за 2002 рік не враховано 3 підприємства-страйкарі. Відомостей про час проведення страйків на них виявити не вдалося.

Загальна тенденція до вгасання страйкової активності виявилася також у скороченні кількості учасників страйків. В одному зі своїх досліджень, що належать до 2003 року, я ставив запитання: “Невже невдовзі настане час, коли на рік відбуватиметься не більш як 10 страйків із загальною кількістю учасників 2 тисячі осіб?” [Шахін, 2003: с. 13]. Дійсність практично це і показала. У 2007–2008 роках кількість урахованих страйкувальників стала меншою за 3 тис. осіб, а самих страйків у 2000-му сталося тільки 13.

Зіставлення кількості страйкувальників у різні роки обтяжене неабиякими труднощами, позаяк частка підприємств, для яких НСПП дає відповідні дані, завжди нижча за 100%. Почасти відомості були доповнені повідомленнями ЗМІ, але й це не дало змоги охопити всі випадки страйків. Щодо деяких років рівень охоплення є дуже низьким, що створює проблему порівнюваності показників. Для 2002, 2004, 2005, 2007, 2008 і 2009 років відсотки врахування робітників-страйкувальників близькі, і відповідні абсолютні числа зіставні (див. табл. 2). Порівняння врахованої кількості страйкувальників за ці роки показує таку тенденцію: 2002–2004 — зниження, 2005 — сплеск, на початок 2007-го — спад, у 2008-му — стабілізація зі слабкою тенденцією до зростання, у 2009-му — нове зростання кількості учасників. Якщо взяти докризовий період, максимальні значення за цей час ми бачимо у 2002 році (близько 7,4 тис. осіб), а мінімальні — у 2007-му (близько 2,2 тис. осіб). Порівняно із 1990-ми роками ці показники мізерні. Навіть наприкінці 1990-х, коли страйковий рух вочевидь став вгасати, спостерігалися зовсім інші величини. Для 1999 року Держкомстат зафіксував 42 тис., а для 2000-го — майже 21 тис. учасників страйків [Статистичний щорічник України за 2002 рік, 2003: с. 448].

Таблиця 2

Кількість учасників страйків

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Підприємства, для яких є дані, %	85,5	14,9	75,8	72,1	35,7	79,1	84,6	81,0
Ураховані учасники (осіб)	7399	1116	2606	5956	3468	2210	2517	9883
Оцінка загальної кількості (осіб)	8654	7490	3438	8261	9687	2794	2975	12209
Середня кількість страйкувальників у розрахунку на одне підприємство (осіб)	66,1	159,4	104,2	192,1	346,8	116,3	228,8	581,4

Якщо знати частку страйків, для яких враховано кількість учасників, можна спробувати бодай приблизно оцінити загальну кількість страйкувальників по країні, але й така реконструкція не дає чисел, що перевищують 10 тис. осіб. Виняток становить лише кризовий 2009 рік. У докризовий час піковим виглядає 2006 рік — 9,7 тис. осіб, але через надто низький відсоток страйків із врахованими учасниками (35,7%) цей показник усерйоз сприймати не можна. Він може бути сильно завищений. Там, де частка врахування перевищує 70% і реконструкція надійніша, рекорд належить 2002 року (майже 8,7 тис.), а історичний мінімум припадає на 2007 рік (2,8 тис. осіб). Отже, у 2002–2008 роках кількість страйкарів знижувалася.

Таблиця 3

Динаміка тривалості страйків

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Страйки, для яких є дані, %	91	96,1	100	95,3	96,7	100	100	100
Загальна тривалість, дні	1161	337	197	265	144	149	73	79
Середня тривалість на одному підприємстві, дні	9,6	7,5	6	6,5	5,3	6,2	5,6	3

Страйки 2002–2008 років не тільки відбувалися дедалі рідше, а й ставали коротшими, про що говорять дані таблиці 3. Мірилом тривалості страйків обрано умовний календарний день. Такий вибір пояснюється специфікою вихідних даних НСПП. Повідомляючи про тривалість страйків, НСПП указує лише календарні дні, коли відбувався страйк, а втрату безпосередньо робочих годин, на відміну від Держкомстату, не фіксує. Лише іноді для дуже коротких страйків указується їхня тривалість у годинах. Тому виміряти тривалість страйків можна лише в календарних днях. З одного боку, такий метод призводить до завищення чисел, бо не завжди страйк триває впродовж усього календарного дня, відсутні дані про режим роботи кожного конкретного підприємства у вихідні та святкові дні, що припали на період страйку, що не дає змоги відняти їх із загального часу простою підприємства. З іншого боку, застосований метод іноді спричинює заниження показників: НСПП не завжди наводить точні відомості про тривалість страйку, іноді обмежуючись самою лише вказівкою на дату її початку, і відповідно дослідник може підсумовувати тільки відомості про перший календарний день страйку. Повідомлення ЗМІ дають можливість надолужити цю прогалину лише частково. Однак частка випадків, коли в нашому розпорядженні немає точних даних, невелика і коливається в інтервалі від 0 до

9%, а для останніх років, коли страйків було дуже мало, практично дорівнює нулю. Таким чином, дані про тривалість страйків зіставні для всього аналізованого періоду, хоча їх і не можна порівнювати з аналогічними даними Держкомстату. Аналіз таблиці 3 показує, що скорочується як сумарна втрата робочого часу, так і середня тривалість страйку. Остання зменшилася і після 2003 року коливалася в районі 6 календарних днів, а 2009-го знову пришвидшила падіння. Для 2002–2008 років виявлена тенденція легко пояснюється поліпшенням економічної ситуації в країні. Для 2009-го пояснення вже інше. Про нього йтиметься наприкінці статті, коли буде наданий прогноз на майбутнє.

Регіональний розподіл страйків 2002–2009 років подано в таблиці 4.

Таблиця 4

Розподіл підприємств-страйкарів за регіонами*

Регіон	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
АР Крим	–	1	1	–	–	1	–	1
Вінницька обл.	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська обл.	1	2	1	5	–	–	2	2
Дніпропетровська обл.	4	9	–	3	1	1	–	1
Донецька обл.	3	12	1	6	7	5	3	1
Житомирська обл.	–	–	1	1	1	–	1	1
Закарпатська обл.	–	–	–	–	–	–	–	–
Запорізька обл.	–	1	–	–	1	–	–	–
Івано-Франківська обл.	1	–	–	1	2	1	–	–
Київська обл.	–	1	–	–	–	–	–	1
Кіровоградська обл.	1	3	5	3	–	2	–	–
Луганська обл.	10	8	7	8	1	6	–	4
Львівська обл.	107	5	13	1	1	–	1	2
Миколаївська обл.	–	–	–	–	–	1	–	1
Одеська обл.	–	–	–	–	–	–	–	–
Полтавська обл.	1	1	–	3	3	–	–	–
Рівненська обл.	–	2	1	–	1	–	1	–
Сумська обл.	–	1	–	2	1	1	1	1
Тернопільська обл.	1	–	–	–	1	–	–	–
Харківська обл.	–	–	1	1	3	2	2	2
Херсонська обл.	1	–	1	1	1	–	–	–
Хмельницька обл.	–	–	–	5	–	2	–	–
Черкаська обл.	–	1	1	1	2	2	–	1
Чернівецька обл.	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська обл.	–	–	–	–	–	–	1	1
м. Київ	–	–	–	1	1	–	1	2
м. Севастополь	1	–	–	1	1	–	–	–

* Підсумовувати числа по горизонталі в таблиці не можна, бо в деяких випадках (коли, наприклад, страйк відбувався наприкінці одного року — початку наступного) матиме місце подвійне і потрійне врахування підприємств-страйкарів.

Зв'язок між промисловим піднесенням теперішнього десятиліття і вгасанням страйкової активності очевидний. Однак цей факт суперечить досвіду інших капіталістичних країн. Ще молодий Фридрих Енгельс помітив на англійському матеріалі, що фаза промислового піднесення супроводжується не скороченням, а збільшенням кількості страйків. Сучасна соціологія цього спостереження не спростовує. У принципі воно правильне для всієї капіталістичної системи. Проте Україна в черговий раз не хоче вписуватися в загальносвітові закономірності. Із чим це пов'язане?

Перш ніж дати відповідь, розглянемо класовий зміст українського страйку останнього десятиліття. Заведено вважати, що страйк — це форма, в якій дістає прояв конфлікт праці та капіталу. Але саме для України це характерно далеко не завжди. Можна сказати, що значна частина страйків у нас є псевдо-страйками. Єдина форма страйку приховує в собі вельми різномірний класовий зміст. Щоб його виявити, було складено таблицю 5, де підприємства розподілено за характером виробничих відносин. Перше, що впадає в око, — страйки дрібних власників. Зазвичай це ринкові торговці і власники маршруток, що обслуговують пасажирські перевезення (найчастіше — у межах міста). Вони так чи інакше залежать від великих власників (власників ринку, торгового місця, фірми, що отримала ліцензію на організацію перевезень), але проти них страйки не спрямовують. Їхнє незадоволення зазвичай провокує держава чи якісь місцеві органи влади. Іноді вони воліють прибрати ринок, іноді — запровадити якийсь додатковий збір, колись не переказують гроші за перевезення пасажирів-пільговиків, не хочуть підвищувати плату за проїзд у транспорті. Зрозуміло, що антагонізм праці та капіталу в таких випадках відсутній. Чому ж тоді дрібні власники (а можна сказати й точніше — дрібна буржуазія) використовують суто пролетарську форму боротьби за свої права? Напевно, це пов'язане з феноменом поділу праці. На ньому ґрунтоване капіталістичне суспільство, воно його безупинно відтворює і поглиблює. Якщо певну необхідну для нормальної життєдіяльності суспільства ділянку в межах поділу праці монополізовано дрібними власниками, вони можуть використовувати цю обставину для захисту своїх інтересів. Щойно, наприклад, водії маршруток Хмельницького району Хмельницької області припинять роботу, і нормальне переміщення пасажирів районом буде порушено. А отже, можна тиснути на місцеву владу і вимагати від неї субвенції на перевезення пільговиків. Саме так вони двічі вчиняли 2007 року.

Страйки дрібної буржуазії є такими лише за формою, але не за змістом. З таблиці 5 можна бачити, що кількість їх жодним чином не пов'язана із промисловим піднесенням і залишається приблизно на одному рівні. Виняток становить, знову ж таки, 2005 рік, і цього разу все також пояснюється “помаранчевою революцією”. Адже вона урухомила першою чергою напівпролетарські й дрібнобуржуазні маси. 5 страйків дрібної буржуазії саме й відповідають зростанню соціальної активності цієї групи населення.

Тепер розглянемо підприємства, на яких зайняті наймані працівники. Існує уявлення про найманого працівника як пролетаря, а отже, йдеться про “чисті” страйки, де зміст полягає в конфлікті праці та капіталу. Але й тут за єдиною формою прихований різномірний зміст. Не кожен найманий працівник прямо протистоїть капіталу. Таке протистояння спостерігається ли-

ше у продуктивного найманого працівника. Як зазначає К.Маркс у “Капіталі” (том I, р. XIV) [Маркс, 1987: с. 469–470], продуктивний працівник, з точки зору капіталістичного способу виробництва, — це той, хто безпосередньо створює своєю працею прибуток для капіталіста. Якщо ж найманий працівник прибутку не створює, не сприяє своєю працею безпосередньому збільшенню капіталу, то він непродуктивний, і прямого конфлікту капіталу з працею в такому разі немає. Значна частина страйкувальників належить саме до цієї категорії трудящих. Такі працівники найчастіше зустрічаються на державних підприємствах, позаяк вони не приносять прибутку і їхні збитки покриваються за рахунок бюджету. Однак із точки зору суспільного поділу праці такі підприємства зазвичай необхідні, бо виробляють хоча й збиткову, але життєво важливу для суспільства продукцію (або послуги). Хоча, подібно до пенсіонера, непродуктивний працівник проїдає додану вартість і тим самим не тільки не збільшує капітал, а навпаки, його скорочує; він, на відміну від пенсіонера, котрий не працює, включений у суспільний поділ праці, бо виробляє якусь продукцію.

Таблиця 5

Розподіл підприємств-страйкарів за характером виробничих відносин

Різновиди підприємств	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Дрібні власники, які залежать від великого капіталу	–	1	2	5	1	1	1	–
Підприємства із найманими працівниками								
Невиробнича сфера	107	–	12	3	3	2	–	1
А) непродуктивні підприємства	107	–	12	3	2	2	–	1
Б) продуктивні підприємства	–	–	–	–	1	–	–	–
Виробнича сфера	24	46	19	35	24	21	12	20
А) непродуктивні підприємства	20	38	9	26	12	13	6	16
Б) продуктивні підприємства	4	8	10	9	12	8	6	4
у т.ч. підприємства із зовнішніми причинами страйків	1	–	–	–	–	1	–	–
Псевдострайки — тип 1	–	1	2	5	1	1	1	–
Псевдострайки — тип 2	127	38	21	29	14	15	6	17
Псевдострайки — тип 3	1	–	–	–	–	1	–	–
Справжні страйки	3	8	10	9	13	7	6	4

Його ставлення до процесу накопичення капіталу виявляється суперечливим. З одного боку, він виключений із прямого процесу накопичення капіталу, але, з іншого боку, побічно включений у нього, адже без його праці сукупний процес відтворення і накопичення капіталу не може нормально здійснюватися. Наприклад, якщо шкільні вчителі не будуть навчати дітей, через деякий час нікому буде обслуговувати машини на заводах.

Але така непрямая участь непродуктивних найманих працівників зумовлює і їхній непрямий конфлікт із капіталом. У пряму суперечність із ма-

теріалізованою працею їхня жива праця на робочому місці не вступає. Конфлікт зазвичай розпочинається лише тоді, коли капітал або його агенти в особі держави починають на таких працівниках заощаджувати. Спричинені таким утиском страйки суттєво різняться за змістом від того, що заведено розуміти під страйком, а відтак теж можуть бути віднесені до псевдострайків особливого, уже другого типу.

Щоб виявити непродуктивних найманих працівників у сучасному українському суспільстві, варто розглянути окремо виробничу і невиробничу сферу. В останній майже всі працівники — непродуктивні. Це різноманітні бюджетники: вчителі, лікарі тощо. Усі вони живуть за рахунок державних виплат, прибутку не створюють і в прямий конфлікт із капіталом не вступають. Утім, у невиробничій сфері є також комерційні підприємства, де прибуток створюється, а працівники продуктивні. Але такі підприємства практично не страйкують. У статистиці НСПП нам удалося виявити лише один такий заклад. Це київський готель “Мир”, що страйкував у 2006 році.

Таблиця 6

Розподіл підприємств-страйкарів за галузями

Різновиди	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість загалом	15	31	15	20	17	14	2	9
у т.ч. видобувна	12	27	6	13	6	7	–	5
у ній вугільна	12	27	6	12	5	7	–	5
у т.ч. переробна	3	4	9	7	12	7	2	4
Будівництво	3	2	1	1	–	1	4	–
у т.ч. у вугільній галузі	3	2	–	–	–	1	–	–
Пасажирський транспорт	5	7	3	8	4	7	7	9
у т.ч. комунальний	4	7	3	8	3	6	7	9
ЖКГ	1	5	1	10	4	–	–	2
Сільське господарство	–	1	–	–	–	–	–	–
Освіта	107	–	12	–	1	–	–	–
Інші невиробничі сфери	–	–	1	4	2	2	–	1
Не виявлено	–	1	–	–	–	–	–	–

Тепер виявімо страйки непродуктивних працівників у виробничій сфері. Звернімося до таблиці 6, що відображає розподіл підприємств-страйкарів за галузями. З неї можна бачити, що у виробничій сфері переважна маса страйків відбувається у галузі вуглевидобутку, на пасажирському транспорті (здебільше комунальному) й у житлово-комунальному господарстві. Усі ці три галузі об'єднує одна риса — вони планово-дотаційні й існують тільки завдяки вливанням із бюджетів різного рівня. Навіть приватні вугільні шахти, що з'явилися останнім десятиліттям, отримують державні дотації. Працівники, зайняті в цих галузях, іноді створюють прибуток, але його недостатньо для нормальної роботи відповідних підприємств. Тому цих працівників можна вважати переважно непродуктивними. Із загальної кількості підприємств-страйкарів із непродуктивними працівниками в

зазначених галузях віднято випадки, коли страйкували дрібні власники, зайняті пасажирськими перевезеннями, і додано дотаційні підприємства з інших галузей. Якщо тепер подивитися на таблицю 5, то легко помітити: основною категорією страйкувальників в Україні всі ці роки були непродуктивні працівники.

Здавалося б, різниця між продуктивним і непродуктивним працівником непринципова. Те саме підприємство може на тривалий час виявитися прибутковим чи збитковим. Проте наявність постійного бюджетного фінансування суттєво деформує характер трудових конфліктів. Сенса страйку як зіткнення пролетаріату із буржуазією полягає в тому, що пролетаріат відмовляється нарощувати прибуток на умовах буржуазії, заподіює їй тим самим збитків і змушує її йти на поступки. У випадку непродуктивного працівника про щось таке годі говорити. Якщо підприємство планово-дотаційне чи зовсім не належить до виробничої сфери (як, наприклад, школа), цей сенс узагалі втрачається. Пряма форма зіткнення праці і капіталу тут відсутня, і страйк ніби взагалі позбавлений сенсу: припинення роботи на планово-дотаційному підприємстві знижує не прибуток, а лише розмір збитків. І все одно страйки там відбуваються.

У розглядуваному випадку єдина форма страйку знову сповнюється особливого змісту. Планово-дотаційні підприємства існують лише тому, що вони необхідні з точки зору суспільного поділу праці. Наприклад, потрібен мінімальний рівень загальнодоступної медицини, й тому утримують поліклініки та лікарні. Потрібен видобуток вугілля, без якого неможлива прибуткова металургія — провідна бюджетоутворююча галузь країни. Потрібні перевезення пасажирів у межах міста, бо інакше буде паралізоване господарське життя, особливо якщо місто велике, і так далі. Отже, ця непродуктивна праця існує, навіть якщо не дає прибутку. У такому разі припинення праці може слугувати аргументом у спорі непродуктивних працівників зі своїми роботодавцями.

Ясна річ, *зрештою* страйки непродуктивних працівників зводяться до того самого конфлікту праці і капіталу, однак ця заувага не скасовує їхньої специфіки. У разі таких страйків джерело конфлікту завжди виявляється зовнішнім стосовно підприємства, адже його нормальна життєдіяльність упирається в економічну політику держави. Недофінансування планово-дотаційних підприємств призводить до заборгованостей із зарплати, її низького рівня і звідси — страйки. При цьому страйкувальники зазвичай висувують свої претензії безпосередньо до державних органів і нерідко включають до них вимогу додаткових дотацій.

Зовнішній характер таких трудових конфліктів найвиразніший у вугільній галузі. Вона традиційно вважається оплотом страйкового руху, але через її планово-дотаційний характер ця думка потребує уточнення: це оплот псевдострайкувальної боротьби. Оскільки фінансування вугільної галузі залежить безпосередньо від державного бюджету, шахтарські псевдострайки досягають ефекту, лише якщо вони масові. Як уже зазначалося, простій дотаційному підприємству лише скорочує збитки власника, тому коли страйки відбуваються відносно ізольовано, на окремих шахтах, шахтарі приречені на пошук додаткових засобів впливу на державу. Одне з них —

голодування, часто-густо — прямо в шахтах. Траплялися вони й у нинішньому економічно благополучному десятилітті. Щоправда, самоспалень, як у 1990-ті роки, зараз, здається, не спостерігається. У лівому середовищі нерідко лунала критика на адресу цих методів впливу: мовляв, голодування — це мазохізм і синдром віри в доброго пана. Але для шахтарів це вимушений захід. Показово, що до голодувань удавалися також учителі-страйкарі. І це зрозуміло: їхнє економічне становище щодо держави нагадує шахтарське. Інший додатковий спосіб впливу — “походи на Київ”. Останній такий великий похід відбувся у 2002 році. Унаслідок того, що джерело нормальної роботи шахт — держбюджет, шахтарський страйковий рух легко політизується і йде не стільки на конфронтацію з директорами своїх шахт, скільки на вибивання грошей у київських чиновників. Іноді такі відносини переростають у своєрідну змову директорів, місцевих чиновників і профспілкових активістів.

Наведу один яскравий приклад того, як вони спільно можуть імітувати страйкову активність. За повідомленнями, що їх поширили українські ЗМІ, від 16 до 18 жовтня 2002 року Профспілка працівників вугільної промисловості (ПРВП) ініціювала на 130 шахтах країни страйк у формі припинення відвантаження вугілля, а 49 шахт навіть застрайкували цілком [На Україне, 2002; Прекратили отгрузку, 2002]. Саме в ці дні мав затверджуватися держбюджет на 2003 рік, і ПРВП протестувала проти низького фінансування вугільної галузі в підготовленому проекті бюджету. Робоча інформаційна служба поширила інформацію, ніби, за даними кореспондента агентства “Інтерфакс”, факт страйку підтвердили навіть у департаменті вугільної промисловості Мінпаленерго. Утім, департамент зафіксував лише 126 шахт-страйкарів [В Україні страйкують, 2002]. Однак керівник Незалежної профспілки гірняків України М.Волинець привселюдно заявив, що акція проходить на словах: інформацію про неї за домовленістю із ПРВП поширюють Луганська, Донецька і Дніпропетровська облдержадміністрації з метою вплинути на зміну бюджетного проекту [НПГУ, 2002]. Судячи з того, що Держкомстат зафіксував у 2002 році лишень чотири страйки у вугільній галузі [Статистичний щорічник, 2003: с. 448], а НСПП узагалі не відзначила жодних шахтарських страйків від 16 до 18 жовтня, Михайло Волинець був недалекокий від істини. Утім, викриваючи ПРВП, М.Волинець невдовзі сам пішов шляхом професійного лобіста вугільної галузі.

Можна безупину ремствувати й моралізувати з приводу зрадництва і переродження шахтарських лідерів, як це робить, приміром, Робоча інформаційна служба і навіть впливові багатотиражні видання (“Ізвестия в Україні”, “Комментарии”), але це нічого не змінить. Доки українські шахтарі є непродуктивними працівниками, всі шахтарські лідери, висунуті страйковим рухом, еволюціонуватимуть однією траєкторією. Тож шахтарські страйки можуть бути справжніми лише на недотаційних шахтах, але саме такі не страйкують.

Вгасання страйкової активності непродуктивних працівників у поточному десятилітті пояснюється дуже просто. По-перше, мірою поліпшення економічної ситуації в країні збільшилася наповнюваність бюджетів. Дотації, субвенції, зарплати та інші виплати почали надходити за призначен-

ням більш регулярно, і навіть спостерігалася тенденція до збільшення їх. Як наслідок, мотиви для страйків у непродуктивних працівників істотно скоротилися. У результаті 2008-го шахтарі взагалі не страйкували, здається, вперше від 1989 року. Зовсім згаснути таким страйкам завадило лише недостатнє фінансування житлово-комунального господарства і комунального транспорту. Саме на їхню частку припадала у 2005–2007 роках приблизно половина всіх страйків непродуктивних працівників, а 2008-го — всі.

По-друге, у зв'язку з піднесенням економіки збільшилася можливість знайти роботу. Раніше працівник планово-дотаційного підприємства мусив триматися за нього навіть у разі багаторічних затримок зарплати, бо найчастіше іншого варіанта працевлаштування в нього просто не було, і відчайдушно вибирав зароблені крихти, навіть якщо підприємство закривали. Але в період промислового піднесення безробіття скоротилося, з'явилися певні шанси альтернативного працевлаштування, відтак життєва стратегія, що закономірно передбачає псевдострайкування, значною мірою відпала. Результат один: непродуктивні працівники послабили свій тиск на державні органи, і кількість страйків скоротилася.

Не всі страйки продуктивних працівників можна визнати повноцінними. Серед них є низка підприємств, де страйк був спровокований зовнішніми причинами, що сягають корінням переказів із бюджетних коштів (наприклад, неповернення ПДВ). У деяких випадках страйки, зумовлені такими зовнішніми причинами, організовував не трудовий колектив, а адміністрація. Це так звані директорські страйки у вузькому сенсі слова. Такі псевдострайки близькі за своїм характером до псевдострайків другого типу, хоча мають і деякі відмінності. Замість непродуктивних найманих працівників тут страйкують пролетарі в повному і строгому сенсі цього слова. Тому такі псевдострайки можна виокремити у третій тип. Наявні дані дали підстави незаперечно віднести до нього припинення роботи лише на двох підприємствах.

Знову звернімося до таблиці 5. Віднявши псевдострайки третього типу, в сухому залишку ми матимемо вкрай малу кількість підприємств, де страйки можуть бути названі такими з повним правом. Це мізерна кількість для такої великої країни, як Україна. Понад те, детальний аналіз фінансової ситуації на низці цих підприємств показав би, що і тут частина страйків зумовлена зовнішніми причинами, наприклад заборгованістю держави з оплати робіт, виконаних будівельними організаціями. Тож реальний рівень страйкової активності може виявитися ще нижчим, а кількість справжніх страйків ще меншою, ніж указано в таблиці. Тут ми бачимо зовсім інші тенденції в розвитку страйків. Кількість їх не лише не скорочується, а й навіть демонструє легку тенденцію до зростання, яка, щоправда, знову змінилася після 2006 року тенденцією до зниження. Основні характеристики цих страйків подано в таблицях 7–9.

Таким чином, промислове піднесення привело до помітного скорочення псевдострайків і дуже слабо позначилося на розвитку справжніх страйків, де є прямий конфлікт праці та капіталу. До речі, числовий ряд стосовно справжніх страйків надає нам індикатор, що показує гостроту протистояння праці та капіталу в сучасній Україні, і стрілка цього індикатора майже на

нулі. За такого рівня розвитку класового конфлікту сподіватися на формування незалежних профспілок, на масові прояви класової солідарності й тим паче на природне формування у пролетаріату класової свідомості бодай синдикалістського типу, як мріють деякі ліві активісти, є найчистішою утопією. Як тенденція все це може спорадично виявлятися то тут, то там. Але домінантною ця тенденція на сьогоднішній день стати не може.

Таблиця 7

Тривалість справжніх страйків

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Частка страйків, щодо яких є дані, %	66,7	100	100	88,9	100	100	100	100
Загальна тривалість, дні	2	69	30	61	75	37	38	16
Середня тривалість на одному підприємстві, дні	1,0	8,6	3,0	7,6	5,8	5,3	6,3	4,0

Таблиця 8

Кількість учасників справжніх страйків

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Підприємства, щодо яких є дані, %	0	25	80	77,8	30,8	71,4	100	100
Враховані учасники, осіб	–	506	944	550	2820	570	840	2070
Оцінка загальної кількості, осіб	–	?	1180	707	?	798	840	2070
Середня кількість страйкувальників у розрахунку на одне підприємство, осіб	–	253	118	78,6	705	114	140	517,5

Таблиця 9

Розподіл підприємств-страйкарів (справжні страйки) за галузями

Галузі	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість	2	5	9	8	12	6	2	4
Будівництво	1	1	1	1	–	1	4	–
Сільське господарство	–	1	–	–	–	–	–	–
Невиробнича сфера	–	–	–	–	1	–	–	–
Не встановлено	–	1	–	–	–	–	–	–

Перш ніж рухатися далі, необхідно розглянути питання про юридичну форму власності підприємств-страйкарів. Із розгляду псевдострайків непродуктивних найманих працівників може скластися хибне враження, ніби вони відбуваються на державних підприємствах, а страйки пролетаріату — на приватних. Але насправді чіткої відповідності тут нема.

Таблиця 10, що характеризує юридичні форми власності, має самостійне значення. Наскільки мені відомо, це перша спроба класифікувати підприємства-страйкарі України за формами власності. Офіційну класифікацію юридичних форм власності тут гранично спрощено і зведено до чотирьох основних груп: державна, приватна, колективна і дрібні власники. Роз-

поділ цей умовний, позаяк у багатьох акціонерних підприємствах зберігаються значні пакети акцій, що належать державі. У таких випадках належність підприємства визначали за власністю на переважну частину акцій. До колективних форм віднесено всі підприємства, де власником формально є сам колектив або громадське об'єднання. Зрештою, для 2003 і 2009 років було виявлено два орендні підприємства. Їх записано в графу “приватна власність”, оскільки орендарями виступали приватні фірми. З таблиці 10 видно, що у 2002–2009 роках практично завжди переважна частина страйків відбувалася на державних підприємствах. Єдиний виняток із цього правила – 2006 рік. Причини цього відхилення неочевидні. Кількість приватних підприємств, що страйкували, у принципі корелює із числом справжніх страйків, але якщо ми розподілимо справжні страйки за формами власності, то одержимо результат, поданий у таблиці 11. У разі лідерства приватних підприємств конфлікти праці та капіталу відбуваються також на державних підприємствах, а серед підприємств із непродуктивними працівниками за безумовного переважання державних присутні також приватні.

Таблиця 10

Розподіл підприємств-страйкарів за формами власності

Власність	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Державна	127	39	23	27	12	16	9	14
Приватна	3	5	5	7	14	6	3	7
Колективна і громадських організацій	–	1	1	2	–	–	–	–
Дрібні власники	–	1	2	5	1	1	1	–
Не встановлено	1	1	2	2	1	1	–	–

Таблиця 11

Розподіл деяких типів страйків за формами власності

Власність	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Справжні страйки								
Державна	–	3	2	2	2	4	3	1
Приватна	2	3	5	4	10	3	3	3
Колективна і громадських організацій	–	1	1	1	–	–	–	–
Не встановлено	1	1	2	2	1	–	–	–
Псевдострайки тип 2								
Державна	126	36	21	25	10	12	6	13
Приватна	1	2	–	3	4	2	–	4
Колективна і громадських організацій	–	–	–	1	–	–	–	–
Не встановлено	–	–	–	–	–	1	–	–

Правова форма власності тут не відіграє вирішальної ролі. Визначальною є галузева належність підприємства. Там, де характер виробничої

діяльності потребує дотацій, їх отримують підприємства як державної, так і приватної форми власності. Однак дотаційний характер низки галузей робить невідгідним проникнення туди приватного капіталу, приватизація в таких випадках гальмується, і в результаті консервується державна власність, що переважала історично. Таким чином, для розуміння природи страйкового руху юридична форма власності є другорядною обставиною.

Повернімося, втім, до питання: чому промислове піднесення 2001–2008 років не спричилося до зростання страйкового руху? У принципі воно сприяло відмиранню колишніх форм страйкової боротьби, впадкованих ще з кризових 1990-х років, зумовлювало скорочення кількості псевдострайків і, що конче важливо, заклало передумови для розвитку нових форм страйкового руху. Остання теза ще не була проілюстрована. До її обґрунтування я вдаюся.

Передусім звернімо увагу на основні причини і результати страйків, наведені в таблицях 12 і 13. Дані про основні причини менш повні тільки для 2002 і 2006–2009 років. Структура їх не зазнала суттєвих змін. Традиційно переважали і переважають вимоги погасити заборгованість із зарплати або підвищити оплату робочої сили. Зміни в іншому. У 2006–2008 роках для виникнення страйку достатньо було значно меншої затримки із видачею зарплати, ніж у 2002-му. Для 2006–2008 років цей термін нерідко становив лишень два місяці. Те саме стосується і поняття “низька зарплата”. У 2006–2008 роках поняття “низький” виражалося в істотно більших числах, ніж у 2002-му. Наприклад, у 2002 році зарплата вчителя без стажу становила 167 грн на місяць, вчителя першої категорії — 196 грн, вищої категорії — 213 грн на місяць і видавалася львівським учителям низькою, а 2008 року працівників тресту “Красноармійськшахтострой” не влаштовували тарифні ставки, розраховані із мінімальної зарплати 400 грн [Во Львові бастують учителя, 2002; Бюлетень, 2008: №, с. 37].

З іншого боку, промислове піднесення сприяло зростанню результативності страйків. Тут статистика поки вельми фрагментарна, оскільки НСПП почала публікувати відомості про результати лише від 2007 року, але відомо, що в переважній більшості випадків, коли відомості про результати страйку в НСПП відсутні, це означає, що він закінчився безрезультатно. Наскільки можна судити за наявними даними, у 2002–2003 роках страйки здебільше завершувалися безрезультатно або домовленістю виконати вимоги страйкувальників колись у майбутньому. У 2007–2008 роках значна частина вимог задовольнялася безпосередньо в результаті страйку — одразу або частково. Можливості для боротьби за свої права останніми передкризовими роками у найманих працівників істотно зросли.

Але, мабуть, найбільш симптоматичним на цьому тлі явищем, що виявляється тільки на підприємствах із продуктивними працівниками і яке можна позначити як страйки передфордівського характеру. “Форд”, на честь якого пропонувано дати їм назву, — це знаменитий завод у Ленінградській області. Страйки фордівського типу практично одразу потрапили в центр уваги російських учених і назагал мають таку історію.

До 2006-го в Росії, так само як і в Україні, неможливо було уявити страйк на успішному, ефективному приватному підприємстві, що працює

на експорт, та ще і створеному іноземним інвестором. Але в Росії цей поріг неможливого було подолано. Строго кажучи, першими це зуміли зробити докери Ленінградського торгового порту, проте їхній страйк не набув широкого резонансу, і тому перехід до страйку нового типу чітко асоціюється із заводом “Форд” у Всеволожську. Страйкова боротьба місцевих робітників привернула до себе увагу й дістала висвітлення у ЗМІ.

Таблиця 12

Основні причини страйків (для підприємств)

Причини	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Підприємства, щодо яких є дані, %	97,7	44,7	0	9,3	28,6	100	100	100
Борги із зарплати	18	21	–	2	5	16	10	19
Низька зарплата чи її зниження	108	–	–	–	2	2	2	1
Відсутність субвенцій тощо	–	–	–	1	–	5	–	–
Інше	2	–	–	1	1	1	1	1

Таблиця 13

Результати страйків (для підприємств)

Результати	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Підприємства, щодо яких є дані, %	2,3	25,6	0	0	3,6	58,3	30,8	38,1
Вимоги переважно задоволені	1	6	–	–	–	4	1	–
Вимоги частково задоволені	–	–	–	–	1	8	3	4
Отримано обіцянку	2	4	–	–	–	2	–	1
Безрезультатно	–	–	–	–	–	1	–	3**

* На одному із підприємств відбулися два страйки із абсолютно різними результатами, кожен із них виписаний окремо.

** У т. ч. у двох випадках розпочато переговори з адміністрацією.

Загострення класової боротьби на заводі розпочалося з того, що робітники зажадали збільшення зарплати. За російськими мірками у 2005 році вона була доволі високою (12–15 тис. руб.), проте за мірками компанії “Форд” виявлялася досить низькою. Навіть у Туреччині працівники “Форда” отримували більше — приблизно 17–20 тис. руб. на місяць. До того ж на заводі зростала інтенсивність праці, а в країні — інфляція. Підвищення зарплати було необхідним принаймні для того, щоб компенсувати це зростання. На заводі виникла незалежна профспілка, і заточилася затята боротьба за підвищення зарплати, у перебігу якої робітники розширили набір вимог. Хроніка боротьби на “Форді” виглядає так: “2 листопада 2005 р. був проведений перший попереджувальний страйк, в якому взяли участь 350 осіб. Італійський страйк 13–17 березня 2006 року дав змогу робітникам домогтися збільшення зарплати на 14%, а страйк 14–15 лютого 2007 року привів до чергового підвищення на 14–20%, а також до розширення соцпакета і введення доплати працівникам, зайнятим на складних і небезпечних ділянках — 7% від окладу, а також надбавки до відпустки від 6 до 12 днів. На-

прикінці минулого року на “Форді” стався черговий, майже місячний страйк, що його робітники мушили припинити (на думку експертів, за час страйку компанія недоотримала до \$100 млн виручки). Зараз (у лютому 2008-го. — *Ю.Ш.*) на фабриці триває обговорення нового колективного договору й адміністрація запропонувала робітникам підвищити зарплату з 1 березня на 16–21%, тобто до 25 586 руб. Менеджмент пропонує також увести корпоративну довгострокову накопичувальну програму, виплати за вислугу років і систему доплат за суміщення професій, безкоштовні обіди і знижки на продукцію заводу. Крім іншого адміністрація взяла на себе зобов'язання обмежити граничний розмір одноразового скорочення кадрів 2% працівників” [Коммунизм, 2009: с. 98].

На думку провідного наукового співробітника Інституту соціології РАН Б.Максимова, у перебігу цієї боротьби увиразнилася низка нових рис. По-перше, робітники “Форда” продемонстрували високий рівень класової солідарності та колективних дій. Так, за страйк 14 лютого 2007 року проголосували 1360 із 1400 працівників заводу. Під час страйку робітники дістали підтримку західноєвропейських профспілок. По-друге, на заводі сформувалася дієздатна профспілка, соціальна активність набула не разового, а тривалого й усталеного характеру. По-третє, робітники діяли юридично грамотно, зробили інструментом своєї боротьби колективний договір і наповнили цей традиційно формальний документ реальним змістом. По-четверте, принципово змінився зміст робочих вимог. Замість традиційних затримок зарплати фордівці порушили питання про її підвищення і зміну системи нормування праці. У 2007 році страйки нового типу розпочалися й на інших підприємствах. На підставі всього цього Б.Максимов доходить такого висновку: “Це не просто чергові страйки. На мій погляд, прорізується новий етап робітничого руху” [Максимов, 2007: с.101].

Таким чином, промислове піднесення в Росії у повній відповідності із загальносвітовими закономірностями привело до зростання повноцінної страйкової боротьби. Однак вибухнула світова криза, і позитивна тенденція припинилася. Законодавцем мод у російському робітничому русі стало Пікалево. Тамтешній випадок одразу прославив Пікалево на все СНД, жваво воскресивши в пам'яті призабулі картини часів “рейкової війни”. А що ж Україна?

У нас вихід на якісно новий рівень страйкового руху до початку кризи не відбувся, а тепер про нього і зовсім можна забути. Але все одно шанс на виникнення повноцінного страйкового руху був. На деяких підприємствах в останні передкризові роки події вже почали розвиватися за сценарієм, що привів “Форд” до страйків. Безперечним чином серед урахованих НСПП страйків передфордівські тенденції виявилися на трьох підприємствах. Перелічимо їх конкретно.

Перша ластівка з'явилася у 2006 році в Полтаві на приватному підприємстві ВАТ “Полтавський турбомеханічний завод”. Підприємство успішно працювало і демонструвало високу рентабельність, справно виплачувало зарплату. Проте 11 травня там відбувся одноденний страйк. Страйкувальники висунули цілий перелік вимог. По-перше, зажадали підвищення своєї порівняно високої зарплати, по-друге, повернення попередніх тариф-

них розцінок, бо вважали нові невігідними для себе, і, по-третє, виступили проти ймовірного скорочення частини співробітників. Про результати страйку відомостей немає.

Другий і третій випадок спостерігалися в 2008 році. Обидва підприємства розташовані на заході України в малих населених пунктах (подібно до “Форда”), обидва промислові, обидва належать приватному іноземному капіталу й обидва в першій половині 2008-го процвітали. Спершу стався страйк у Стрийському районі Львівської області на підприємстві ООО “Леони Ваеринг системс УА ГмБХ”. Страйк тривав два дні (21–22 лютого), у ньому брали участь майже 200 осіб, основною вимогою було підвищення заробітної плати на 70% для працівників із погодинною оплатою. Про результати страйків НСПП не повідомляє, але відомо, що в історії підприємства це вже другий страйк. Перший мав місце 25–26 вересня 2006 року за участі близько 100 осіб. НСПП не надто певно зазначає, що причиною того страйку було “незадоволення розмірами заробітної плати”. Складається враження, що конфлікт пролетарів і буржуазії набув у цьому разі затяжного характеру, і це ще більше зближує цей завод із “Фордом”.

Зрештою, останнє підприємство — ООО “Свиспан Лимитед” працює в м.Костополі Рівненської області. Там 6 червня 2008 року провели страйк 50 осіб. Вони зажадали підвищення зарплати до 3–5 тис. грн на місяць відповідно до кваліфікації і виконуваної роботи.

На цьому все і закінчилося. Від серпня 2008 року економіку України руйнує світова криза, і передфордівським тенденціям не залишилося простору для розвитку. Чому ж у Росії ця тенденція встигла реалізуватися, хоча і ненадовго, а в Україні так і не вийшла із зародкових форм? Мабуть, уся справа в могутності промислового піднесення. По-перше, Україна порівняно з Росією більше постраждала від кризи 1990-х років і тому починала відродження економіки з нижчої стартової позначки. По-друге, промислове піднесення в Україні через низку причин виявилось більш млявим, ніж у Росії. У результаті рівень відновлення економіки України виявився нижчим за російський. До 2008-го, коли в СНД прийшла світова криза, російський робітничий рух устиг буквально на кілька років відродити повноцінний страйк. Українським робітникам для аналогічного результату було потрібно дозрівати ще кілька років, але цих років світова криза не надала. Звідси й пояснення української аномалії: промислове піднесення зі зниженням страйкової активності. Мляве промислове піднесення встигло покласти край колишнім формам страйкової боротьби, але перервалося надто рано, щоб устигнути поставити на їхнє місце нові.

Перспективи страйкової боротьби в Україні виглядають як відродження трохи призабутих старих форм. У кризовому 2009 році підприємств-страйкарів і особливо учасників страйків зафіксовано значно більше, ніж у 2008-му. Але практично єдиною вимогою страйкувальників стала видача затриманої зарплати. Страйки виявилися напрочуд швидкоплинними (3 календарні дні проти 5,6 днів у 2008 році) і куди менш результативними, що вказує на фінансове становище підприємств-страйкарів. Страйкують зазвичай там, де підприємство прямує до банкрутства, і тривала облога адміністрації видається зайвою. Набагато частіше, ніж страйки, проходять вуличні

акції протесту працівників підприємств, що закрилися. Якщо криза затягнеться і збільшиться застійне безробіття, тривалість частини страйків знову зросте. Позбавлені альтернативного працевлаштування люди знову будуть вибивати тижнями і місяцями заборгованість зі своєї мізерної зарплатні. Очікується також активізація непродуктивних працівників: шахтарі знову страйкуватимуть, візьмуться за старе і вчителі... Продуктивні наймані працівники знову присмирніють, радіючи, що в них є робота і зарплата, і страйкувати вони будуть, тільки якщо їхнє підприємство почне зазнавати збитків і надовго затримає зарплату. Про мрію щодо широкої солідарної боротьби за поліпшення умов праці можна сміливо забути. На порядку денному — розрізнені або принагідно скоординовані в рамках однієї галузі спроби не допустити подальшого погіршення цих умов. Про відродження незалежних профспілок, класової солідарності, розвиток класової свідомості пролетаріату та інше доведеться забути як про екзотику — аж до того дня, коли нове промислове піднесення набере сили. А терміни, коли це станеться, поки навіть не проглядаються: спостережуване останнім часом пожвавлення економіки будь-якої миті може бути перерване другою хвилею кризи чи придушене обслуговуванням зовнішнього боргу. Чергове десятиліття класової боротьби українського пролетаріату виявилось марним.

Джерела

Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. — 2002–2009.

Вишнеvский Ю. Профсоюзные тормоза рабочих выступлений / Ю. Вишнеvский // Комментарии. — 2009. — № 29–30.

Во Львове бастуют учителя 11.10.02 р. [Электронный ресурс] // Рабочая информационная служба. Рабочее действие. — Режим доступа : rdforum.narod.ru/lenta6.htm.

В Україні страйкують 130 шахт 17.10.02 р. [Электронный ресурс] // Рабочая информационная служба. Рабочее действие. — Режим доступа : <http://rdforum.narod.ru/lenta6.htm#c130>.

Коммунизм или варварство? — СПб., 2009.

Максимов Б.И. О чем говорят выступления рабочих завода “Форд” / Б.И. Максимов // Альтернативы. — 2007. — № 3.

Маркс К. Капитал / К. Маркс // Избранные сочинения. — М., 1987. — Т. 7.

На Украине не прекращается забастовка шахтеров [Электронный ресурс] // РИА “Новости”. — 2002. — 17 окт. — Режим доступа : <http://ria.ru/incidents/20021017/244730.html>.

Національна служба посередництва і примирення : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nspr.gov.ua.

НПГУ: Шахтеры бастуют “на словах” [Электронный ресурс] // Корреспондент.net. — 2002. — 17 окт. — Режим доступа : <http://korrespondent.net/ukraine/politics/57539-npgu-shahtery-bastuyut-na-slovaх>.

Прекратили отгрузку угля 130 украинских шахт [Электронный ресурс] // Корреспондент.net. — 2002. — 16 окт. — Режим доступа : <http://korrespondent.net/business/57526-prekratili-otgruzku-uglya-130-ukrainskih-shaht>.

Статистичний щорічник України за 2002 рік. — К., 2003.

Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К., 2005.

Шахин Ю. Как и почему бастуют на Украине / Ю. Шахин // Бюллетень Интернационалист. — 2003. — № 29.